

קטע חדש מספר הגלוי לר' סעדיה גאון.

ש . מ . ש ט ר ן

ספר הגלוי לר' סעדיה גאון חשיבות מרובה נודעת לו, הן לגבי תולדותיו של מחברו — שכן הוא כתב־סניגוריא על עצמו במחלוקת הגדולה בינו ובין ר' דוד בן זכאי ריש גלותא, וקטיגוריא על מתנגדיו: ר' דוד, עוזרו העיקרי: ר' אהרון בן סרגאדו, ושאר חבריהם — והן לגבי תולדות הסגנון העברי — שכן מחברו ייעדו להיות דוגמה ומורה לסגנון עברי חדש, סגנון תנ"כי.

וזידיעה הראשונה על אודות הספר, שלפני כן היה ידוע רק מתוך שתי הבאות, בספר העיבור לר' אברהם בר חייא (מהד' פיליפובסקי, עמ' x) ובספר הקבלה לר' אברהם אבן דאוד (מהד' נייבואר, עמ' 66), באה מהקראי המפורסם אברהם פירקוביץ שגילה קטע ממנו בגניזה במצרים ב1864 ופירסם מאמר על תגליתו בהמליץ לשנת 1868 (מס' 26—27), וגם פירסם חלק מהטכסט בהכרמל לשנות 1871—1872 (עמ' 63—68). בשנת 1891 פירסם א. הרכבי את כל הקטע (שעבר יחד עם כל אוסף פירקוביץ לספרית סט. פטרסבורג), עם תרגום עברי, הקדמה מפורטת ופירוש: זכרון לראשונים, כרך ה', עמ' 133—235. בנוגע לספרות שנתעוררה עקב פירסומו של הרכבי (וסברתו של ד. ס. מרגליות שאין הספר אלא זיוף קראי — השערה שאין לה רגיילים), ראה הביבליוגראפיה בספרו של ה. מלטר, Saadia Gaon, his life and his work, פילאדלפיה 1921, עמ' 388—390. (העמודים 387—394 מכילים פיסקה על ספר הגלוי; ובכלל מהווה הספר הזה יסוד לכל חקירה על ר' סעדיה.) אחרי כן נתגלו עוד כמה קטעים — והנה רשימת כל הקטעים, מסודרים לפי שתי המהדורות שעשה המחבר, המהדורה העברית והמהדורה הערבית (ר' להלן) — בעיקר בעקבות מלטר, עמ' 391—394.

המהדורה העברית. (1) ש. שכטר, ג'ק"ר (ג'ואיש קווארטל רייוויי) י"ד (1902), עמ' 37 (= Saadyana, עמ' 4) — קטע של 4 עמודים, שניים מתחילת הספר ושניים מאמצעיתו (אולי מפרק ו', ולא ג' כדברי מלטר), 18 שורות כל עמוד. (2) ב. שפירא, רא"ג (ריוו דז אטוד ג'ויו), ס"ח (1914), עמ' 1 — קטע של 4 עמודים (שניים מהטכסט העברי פרק ז',

ושניים מההקדמה הערבית), 19 שורות כל עמוד. הקטעים נקנו בקהיר ואין ידוע היכן הם נמצאים כעת.

המהדורה הערבית. (1) קטע של 16 עמודים, 22 או 23 שורות כל אחד. זהו הקטע שהוציא הרכבי בזכרון לראשונים, כנ"ל, עמ' 150—181, והוא מכיל כמעט את כל הקדמת הספר. (2) קטע מההקדמה ע"פ כ"י אחר (בדרופס-קוליג, פילאדלפיה) הדפיס מלטר, ג'ק"ר, סריה חדשה, ג' (1912—1913), עמ' 487—499. (3) הרכבי, שם. עמ' 187—193, פירסם 4 עמודים, 16—17 שורות כל אחד, מגוף הספר (פרק ו'), מתוך קטע מהגניזה בסט. פטרסבורג. (4) מ. למברט הוציא ברא"ג, מ' (1900), עמ' 84—86, 260, 4 עמודים, 13 שורות כל אחד, מתוך קטע מהגניזה בפרס, שניים-שניים ממקומות שונים בספר (פרק ו'); שני עמודים מזדהים בחלקם עם הקטע הקודם. (5) שפירא פירסם במקום הנ"ל 8 עמודים, 18 שורות כל אחד, מפרק ו'. (הקטע לקוי מאד; לא נודע מקום המצאו כעת.)

וזהו הרקע הביוגרפי של ספר הגלוי (ראה בפרוטרוט בספרו של מלטר, פרק ה', עמ' 89 ואילך, ובעיקר עמ' 107 ואילך). באייר שנת 928 מינה הריש גלותא ר' דוד בן זכאי את ר' סעדיה לגאון ישיבת סורא. אך לא ארכו הימים עד שפרצה מחלוקת בין ר' סעדיה ובין ר' דוד, עקב סירובו של ר' סעדיה לחתום על פסק דין שהוציא ר' דוד. ר' דוד נידה את ר' סעדיה והעבירו ממשרתו, ור' סעדיה מצדו נידה את ר' דוד והעבירו ממשרתו הוא. קמו שתי כתות, כת תומכת בר' סעדיה וכת תומכת בר' דוד. בין ראשי תומכיו של ר' דוד נמנו ר' כהן צדק גאון פומבדיתא ור' אהרון (המכונה בשם הערבי כ'לף) בן יוסף בן סרגאדו.

ספר הגלוי פונה בעיקרו נגד ר' דוד ור' אהרון. בעיקר הודות למה שנאמר בהקדמה למהדורה הערבית, מכירים אנו את תולדות הספר ואת תוכנו. מעיקרו כתב ר' סעדיה את ספרו עברית, בלשון מקרא, מחולק פסוקים ומוטעים בטעמים — הכל לפי מנהג המקרא. כשנתקף ע"י מתנגדיו על שהעז לחקות את כתבי הקודש, הוציא ר' סעדיה מהדורה חדשה והוסיף הקדמה (זוהי ההקדמה שנשארה לפלטה) שהתגונן שם בפני מתקיפיו; כמו כן הוסיף לגוף הספר תרגום ערבי ופירוש — גם הוא בערבית.

קודם שנסכם את תוכן הספר, ראוי להקדיש מלים מועטות לשמו, שהעסיק הרבה את החוקרים. אין ספק שהשם ניתן ע"פ הפסוק בירמיה, ל"ח י"א וי"ד; וכשם שהמלה "גלוי" בפסוק מובנו "גלוי לעין", כך מובנו בפי ר' סעדיה. ובאמת, הספר מתחיל במלים: "דברי ספר הגלוי הכמוס וכו'". אלא שהעניין נסתבך ע"י התרגום הערבי של מלים אלה: "כלאם אלכתאב אלטארד אלמכנוז"; "אלטארד" פירושו: המגרש, בינוני פועל. על כן נתדחקו החוקרים

להמציא פירוש דחוקים ממינים שונים להתאים את שתי המלים, ואין כאן המקום לפרט. לאמתו של דבר, אין ספק שיש להקים את מלת „הגלוי“ על חזקת מובנה הטבעי, ושיש לקרוא במקום „אלטארד“: „אלט'אהר“, דהיינו ממש „הגלוי לעין“. (או שטעות העתקה בכה"י יש כאן, או טעות קריאה של המהדיר). כבר עמד על זה א. נייבואר, ג'ק"ר, ד' (1892), 492, ופלא שהחוקרים לא קיבלו את דבריו. (ואולי כדאי להזכיר, שגם אני עמדתי על תיקון פשוט זה מדעת עצמי, מבלי להכיר את דברי נייבואר — ולפי דעתי התיקון למעלה מכל ספק.)

וזה תוכן החיבור, לפי הקדמת המחבר.

השער הראשון הכיל את תיאור החכמה ומעלת אוהביה.
השער השני דיבר על חשבון השנים שארכה הנבואה בעמנו (אלף שנים) ועל זמן חתימת התלמוד.
השער השלישי: על הרעות הקורות לארץ כשאישי עריץ מנסה לתפוס שררה לעצמו.
השער הרביעי: שאין הקב"ה משאיר את עמו מבלי תלמיד חכם בכל דור להנהיגם.
השער החמישי: על עיקרי המצוות ועל העתידות (דהיינו, כנראה, חשבון הקץ).
השער הששי הכיל סיפור מה שקרה לו, לר' סעדיה, מן האנשים הנקראים בשמותם, ואיך הוא קרא לאהים.
השער השביעי הכיל את תיאור „הרשעים הללו“.

הקטע שאני מפרסם כאן מוצאו, ככל שאר הקטעים, מהגניזה, והוא נמצא כעת בקמברידג', אוסף טיילר-שכטר, קופסה ערבית מס' 51, קטע מס' 99. זהו קטע של 4 דפים, דהיינו 8 עמודים, 19 או 20 שורות כל עמוד. הקטע שייך למהדורה הערבית (והוא הקטע הארוך ביותר שנמצא מגוף הספר), ומקומו כנראה בשער השביעי, (שהרי הוא מתאר באמת את ה„רשעים“ אויבי ר' סעדיה), קרוב לסוף השער שהוא גם סוף הספר (השווה שורה 108 ואילך).

דרכו של ר' סעדיה במהדורה הערבית היתה להביא פיסקה מהטכסט בתרגום ערבי, ולהוסיף אחריו את פירוש המלים וגם תוספת ביאור ענייני. בתוך תרגום הפיסקה, לפני כל פסוק ופסוק, הביא את המלים הראשונות של הפסוק בעברית.

בתחילת הקטע שלנו נמצאים אנו באמצעיתו של ביאור ענייני לטכסט שחסר. הביאור הזה מכיל התקפות על מתנגדו, מסתמא על ר' אהרון בן סרגאדו. כל

חכמתו של ר' אהרון אינה אלא בכתיבת שטרות; איזו בושא בשביל עם ישראל שידעוה כזאת דיה להעניק לאיש עמדה חשובה — צא וראה האם המוסלמים מחשיבים כחכם סופר של שטרות! (שורות 1—11).

אם ישאל השואל: איך אהרון מצליח לכתוב הקדמות של מכתבים (מסתמא: בעברית צחה), התשובה תהא: מפני שהוא גונב (מסתמא: מליצות) מסעדיה, כנביאי השקר שגנבו נבואות מנביאי האמת. (שורות 11—21).

אם ישאל השואל איך אהרון מצליח להשיב על שאלות, תהיה התשובה: הוא מתייחד בחדרו, כותב ומוחק, כותב ומוחק, עד שעולה בידו לכתוב איזו תשובה — כאיש הטועה בדרכו, שטועה וחוזר, טועה וחוזר. (שורות 21—35).

כל כך למה? מפני שבצעירותו בילה אהרון את כל ימיו באכילה ובשתייה, ומי שלא גרס בצעירותו, לא יהא פנאי בידו להחכים כל ימי חייו. (שורות 35—43). כשמת אביו התחיל לקחת ממון שלא כדין. הוא לוקח כל שנה שמונים דינרי זהב בתור שוחד מעיר אל-אנבאר וכל זמן הוא מפחד שהריבונים (מסתמא: חכמי הישיבה — השווה את השימוש הקראי באותה מלה „רבוניים“ במקום „רבנים“; ר' מלון בן יהודה) ירצו לחלק את הממון ביניהם — על כן הוא מעורר מחלוקת, כדי שהריבונים יתעסקו במחלוקת ויסיחו דעתם ממנו, וכדי שהראש (דהיינו הריש גלותא, ר' דוד בן זכאי) יצטרך לעזרתו במחלוקת. (שורות 43—50).

כאן מתחילה פסקה חדשה. הטכסט מדבר בגנותם של תומכי ר' דוד ור' אהרון, שלא נלוו עליהם אלא מתוך טעמים מגונים: (1) או שהם מקנאים בו בסעדיה; (2) או שנפתו בערמת ה„כלב המת“ (כך דרכו של ר' סעדיה לכנות את ר' אהרון ברמזו לשמו הערבי: כ'לף; השווה גם בהקדמת הספר, מהד' הרכבי, עמ' קס"ז; ובקטע הנדפס ע"י שפירא, רא"ג, ס"ח, עמ' 9); (3) או שהם מעוניינים בעוות הדין; (4) או שנשכרו בממון; (5) או שנעלבו כשסעדיה הוכיח אותם. חברי ידוד (כך הוא מכנה את ר' דוד, מלשון „נודד“; השווה המקומות המצוטטים לעיל) יבושו. (שורות 51—65).

אחרי הפסקה בא פירושה (שורות 65—116); קודם כל פירוש המלים (שורות 65—69). אחר כך (שורות 70—93) מבאר ר' סעדיה ביתר פרוטרוט את חילוקי נימוקיהם של תומכי אויביו, כמבואר בטכסט, וגם מוסיף נופך על הפסוק „בושו חבריו“: העם ימאס במהיגים דורשי בצע, אם לא יחזרו בתשובה שלמה. ר' סעדיה אומר שהוא הביא דברים אלה בסוף הספר כדי שיקראום מתנגדיו על כרחם וישימו על לב, ואם לאו, תגדל חטאתם. (שורות 94—116).

בשורה 116 מתחילה פסקה חדשה, שהיא כנראה הפסקה האחרונה בספר: כל העם מתפלל לשלום סעדיה. (שורות 116—135).

בשורה 135 מתחיל פירוש הפסקה; פירוש המלים מזוג פירוש ענייני (שורה 135 עד הסוף). מסתמא לא חסר מסוף הספר אלא מעט, כעמוד אחד או שניים.

והנה תרגום הקטע. בתרגמי את הפסקאות המכילות את תרגומו הערבי של ר' סעדיה לפסוקים שנכתבו במקורם ערבית, איני מתיימר, כמובן, להחזיר עטרה ליושנה ולקלוע אל מטרת המקור האבוד. בקיאות בתרגומו של ר' סעדיה למקרא, או חיפוש ממושך בו, היו בוודאי מאפשרים למצוא במקרים מרובים את המלים העבריות המקבילות למלה הערבית, לפי שימושו של ר' סעדיה. אולם בקיאות כזאת אין לי, ולחיפוש לא סייעתני השעה. כמו כן לא נכנסתי לעובי הקורה להשוות בפרוטרוט את שאר קטעי ספר הגלוי לקטע החדש.

תרגום הקטע

[שורות 1—11] [צ] ריך שתדע שהאיש הזה אינו מתנשא בין בני אדם אלא בי' נוסחאות מספרי השטרות שלמדן ברוב ההרגל, כגון ספר החוב והאביזאריה והשותפות והצוואה ומה שהזמן מביא לידיהם (?) בכל עת. והייתי רוצה לדעת סופר בין המוסלמים היודע בעל פה י' נוסחאות מספרי שטרות מה תהיה עמדתו ביניהם; הייעשה ע"י כך „נאמן“ („עדל“, „עד רשמי בבתי דין מוסלמיים“) או בעל הלכה („פקיה“) או משיב תשובות („מופתי“) או שופט? למען השם, מה נואשה מחלת העם הזה שלכמותו יהיה שם וזכר ביניהם, לא במקרא ולא במשנה ולא בתלמוד ולא במחקר („נט"ר“, מסתמא: אמונות ודעות) ולא ב„מוסר“ („אדב“, ספרות יפה — המונח „אדב“ מתורגם בספרי ימי הביניים במלה „מוסר“, אלא . . . „באלבתריה“, מנוקד בקבץ ערבי על הבי"ת — מובן המלה נעלם ממני).

[שורות 11—21] ואם יאמר מי שהוא איך הוא מחבר הקדמות מכתבים בזמן ומסדר [מ] ה ש . . . (ישבה=שראוי?) בזמנו, נאמר שהוא [לא] רכש את זה אלא לאחר בואנו הנה והוא שו[מע] ממנו דיבור ואומרו במקום אחר או [. . . כמו] שנאמר בנביאי השקר (ירמיה כ"ג ל'): „הנני אל (כך בכה"י, במקרא: על) ה[נביאים נאם ה'] מגנבי דברי איש מאת רעהו“ [כפי מה שאמרו חז"ל] (ירושלמי סנהדרין, י"א, משנה ה') שחנניה בן עזור (נביא השקר הנזכר בירמיה פרק כ"ח) ה[. . .]. „שומע דברים מפּי [ירמיה שהיה ירמיה] מתנבא בש[וק העליון ויורד (דהיינו חנניה) ומתנבא] בשוק התחתון“.

[שורות 21—35] ואם יאמר מי שהוא האיך הוא משיב [על] שאלה השלוחה אליו בזמן, נאמר שאם הוא מוכרח להשיב הוא מתייחד וכותב ומוחק, כותב וקורע עד שלבסוף בעל כורחו ייצא איזה מין תשובה, נכונה או לו נכונה; כמו שעושים הפתאים, כשהם שמים פניהם לדבר חכמה יגיעים מאד מבלי להגיע אליה, כמו שנאמר (קהלת י' ט"ו): „עמל הכסילים תייגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר“. פירושו: שמי שאינו יודע את הדרך אל עיר, דרכו לילך ימינה ולטעות, . . . (המלים האלה בלתי מובנות לי) ולחזור ולילך שמאלה ולטעות גם כן [ו]לשוב כמקודם; כמו כן מי שאינו מכיר את אורח החכמה דרכו [לכ]תוב ולקרוע תמיד. ופירושו: „אשר לא [ידע]“ יהיה: „כאשר“ (דהיינו כאיש אשר), וכיוצא בזה הרבה במקרא. בעוד [שהנבון . . .] הדרכים אצלו קלות, כמו שנאמר (משלי י"ד ו'): „[בקש לץ חכמה ואין] ודעת לנבון נקל“.

[שורות 35—50] והסיבה [שגרמה לבערותו ש]בצעירותו לא גדל ב[תלמוד תורה כי אם] גדל באכילה ובשתייה [. . . ו]כיוצא בזה. וה[. . .] הנוער, כמו שנאמר (תהלים ע"א י"ז): „אֱהִים לַמִּדְתָּנִי מִנְעוּרִי וְעַד הַנָּה אֲגִיד נִפְלְאוֹתֶיךָ“ (נפלאותיך במקראות שלנו). ואם יצאו ימי הנוער בבערות ובחטא, לא יועיל לו שאר חייו, כמו שנאמר (תהלים צ' ט'): „כִּי כָל יָמֵינוּ פָנוּ בַעֲבֶרְתֶּיךָ“ (בעברתך) במקרא) כלינו שנינו כמו הגה. וכאשר מת אביו וסר צלו שם פניו לדבק ולהדק („אלתדביק ואלתלציק“, מסתמא: לרמות; ולא מצאתי את הביטוי במלונים) והוא יודע שהוא לוקח מאל-אנבאר (עיר על נהר פרת) כמו שמונים דינרי זהב שוחד כל שנה ומתיירא כל הזמן שמא יקומו עליו הריבונים (חכמי הישיבה) ויאמרו צריכים אנו לחלק מה שבידו. אי לכך שאיפתו והתאמצותו להפיל לפניהם מחלוקת להעסיקם בה כדי שישתקו ממנו וכדי שיצטרך לו הראש (המנהיג) ההוא (דהיינו הריש גלותא) לעזור.

[שורות 51—64] מגמת יתר אחיו. מגמת יתר אחיו (כל'ו חבריו) שיש מהם אשר קנאו בסעדיה על תורתו, והאֱהִים דרכו להאביד מקנא בקנאתו. ויש מהם. ויש מהם אשר טעו בערמת הכלב המת (דהיינו כ'לף=ר' אהרון בן סרגאדו) ותיגלה ולא יועילו לו מאומה. ויש מהם. ויש מהם אשר פחדו מיושר המשפטים והם יבקשוהו ליתומיהם אחריהם וידעו . . . (המלים הבאות קריאתן ומובנן בלתי נהירות). ויש מהם שכירים. ויש מהם שכירים כאומן באומנותו ויש מהם אשר הוכחו ולא היה בהם מעלה לקחת מוסר. בושו חבריו. בושו חברי ידוד (דהיינו ר' דוד) וכמו אמרו להם האניות אניות הים ונהר גזון („בלך“ — כך תרגם ר' סעדיה את „גזון“ במקרא) ואין כסף במכרה ואין ב . . . (לואח? קרי: אלואח=אואסיס?) עפר זהב וראשים ערוכים ומסחר ואין שם כי לא יאומן בהם.

[שורות 65—69] אתחיל בפירוש המלים. אמרתי „יתר אחיו“ במקום „יתר אחיהם“ דהיינו יחיד במקום רבים, כמו „בפיו יברכו ובקרבים יקללו“ (תהלים ס"ב ה') במקום „בפיהם יברכו“ וכיוצא בזה. ואמרתי „מסחר ואין שם“ בדומה למה שנאמר (ישעיה, ל"ד י"ב): „חוריה ואין שם“ (במקראות שלנו: „חריה“).

[שורות 70—116] ואלה חילוקי אלה שהתנגדו לי. (1) חלקם בדרך הקנאה, ולו ידעו שהטוב ביותר לעזבה, מפני שהיא ממררת את החיים אפילו אם רוכש המקנא את כל העולם כולו. וזוכר אתה מר שאמר המן: „וכל זה איננו שוה לי“ (אסתר, ה' י"ג). (2) חלקם דרך רמאות שרימה אותם כלף והלך אצלם רכיל. ודי שהוא בעצמו רואה אותם כאנשים שנפתו בערמה ושנעשו לצחוק; ויודע אתה שאינך שוכר שני עדי שקר והיא בעצמה קראה להם „בני בליעל“ (מלכים א', כ"א י'). (3) וחלקם פחדו מהאמת — ולו ידעו שאם כי נעימה נשיאת פניהם ברכוש של יתום בן זלזלתם, הרי אחריתו יהיה מר מאד, כאשר ינשאו פני אחרים ברכוש יתומיהם; כמו שנאמר (משלי, י"ד י"ב) „יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות“. (4) וחלקם אנשים ששכר אותם בממון והם עושים כאשר יעשה בעל מלאכה בפרנסתו; הללו, ואם כי אינם אלא נגזרים, באים בחרון (הקב"ה) ומעשיהם יבוקשו מידיהם, כמו שנאמר (עזרא, ד' ד' ו' ה'): „ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה וגו' וסכרים עליהם יועצים להפר וגו'“. (5) וחלק מהם הרמתי קול עליהם כאשר התנגדו לי בעניין חוק ולא היה בהם מעלה לקחת מוסר ולסור מדרכם, כמו שנאמר (משלי, ט' ח') „אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך“ — במה דברים אמורים בענייני העולם הזה, אבל בענייני הדת „הוכח לץ“ ואם כי „ישנאך“. והנה נשאר חלק שלא זכרתי עדיין, והם המתנגדים לנו, ואמרתי „בושו חברי“, מפני שההכאות האלה והמריבות לא באו אלה בגלל הסחורות והמתנות ואם יקבלו ישראל הרחוקים ויפסקו מהן, יקלו הצרות שהרי הכול רק למענן. וזה דומה למה שאמר הכתוב (ישעיה כ"ג ד'): „בושי צידון כי אמר ים וגו'“. ומשום כך הם מתאמצים להפיל מריבות בבגדאד וליחסן לראש (לריש גלותא) עד שאם יאמרו להם בני אדם [מפני מה] (מלים אלה אינן במקור) המריבות בבגדאד, יאמרו: בשביל הראשים האלה שכל אחד מהם רוצה להשתלט על אחיו, וכך הם מקווים שישכחו אותם בני אדם. והאמת אומר, אם אנשים אלה התנגדו לי כדי שתישאר להם עמדתם לא הועילו כלום אלא להרוס עמדתם ולאבדה, מפני שהעם לא יאמינו להם מה' דרכמון (דריהם) ולמעלה — אלא אם כן יחזרו בתשובה שלמה ויראה העם חרטתם. וכתבתי זה בסוף הספר מפני שידע אני שיקראוהו בעל כרחם וכך ייצא שאני אתן לפניהם את העצה הטובה הזאת, כפי מה שאני חייב לעשות; ואם יקבלו, הכל על מקומו יבוא בשלום, ואם לאו, יוסיף זה על עונשם — שכך אמרו בעלי

ה"מוסר" (אדב"): אל תייעץ לידידך ולאויבך אלא עצה מעולה ביותר; שהרי ידידך יבטח בך ויקבל עצתך והתוצאה תהיה כחפצך, בעוד שאויבך יחשוב שלרמותו אתה אומר ולא יקבל עצתך — והתוצאה גם כן תהיה כחפצך.

(שורות 116—135) וסיימתי זה במאמר: [והמ] ון עם אֱהִינוּ. והמון עם אֱהִינוּ יתפללו ויעתירו לפניו לחיי סעדיה וחיי הראשים אשר אתו המשכימים אתו לעזרת דת וחוקותיה. וכן בניהם בחוצות וכשפחה על פלכה והנשים בחדרי ארמנותיהן. ואמרים אנא. ואמרים אנא ה' מעוננו אם נא מצאנו חן בעיניך כל חוק שציויתנו למדנהו מפיו וכל דרך טובה שתתקן על ידו תתקנה ובשורתך הטובה בימיו בושרנו בה ואנחנו מתאווים למדעו ובו יפה תורתנו אם רצית לנו טוב אשר יסופר כיום הזה. וגם כל ישראל. וגם כל ישראל ממצרים עד עולם כל מקום אשר דרכה שם רגלו בלב אחד לאהבתו והשאר כשמעם את שמעו ימהרו אליו לשמוע חכמתו ויפילו תחינה לאורך ימיו. ויבטח האיש. ויבטח האיש בשם ה' העונה שהתפילה הזאת לא תשוב ריקם כי האלים יעזרוהו בעזרת תורתו ועל זה יפארוהו ועל מופתיו המצויינות ישבחוהו נצח.

[שורות 135—156] אומרי: "והמון עם" תרגומו: הכלל, ומובנו: האנשים שיש לסמוך עליהם, וכמו שנאמר (דברי הימים א', כ"ט ט"ז) "וכל ההמון הזה אשר הכינונו" (במקראות שלנו: הכינונו). וזה בדיוק מה שקורה; המשתלטים הללו מבקשים שתהיה להם עמדה ושררה בתוך העם, [ו] אין להם ראייה, שהרי יודע אתה מה שנאמר בימות עזרא: "ויד השרים והסגנים היתה במעל וגו'" (עזרא, ט' ב'), ואין צריך ללכת אלא אחרי הבינונים שבעם שאינם מבקשים שררה וגדולה. והוספתי אחרי אמרי: "ולחיי הראשים": "המסכים (?) על ידו לעזרת דת", מכיוון שהם לא אהבו אלא לזאת הסיבה; וכן אתה מוצא פירוט במקומות הרבה במקרא, כגון: "אך טוב לישראל אֱהִים" והוסיף תנאי: "לברי לבב" (תהלים, ע"ג א'); "תהי נא אונך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך" והוסיף: "החפצים ליראה שמך" (נחמיה, א' י"א), וכיוצא באלה. ו(מה שאמרתי): "ובניהם בחוצות", זה אפשר לראות בפועל, כי לפעמים יש בתוך העם איש שכל העם אוהבו, חוץ מאנשים מספר, כמו שנאמר (שמואל א', י"ח ט"ז): "וכל ישראל ויהודה אהב את דוד" (במקראות שלנו: דוד); והצדיק הישר (דוד המלך בספר תהלים) אומר שהכל אוהבים אותו, אפילו הנשים היושבות בבית פנימה, כמו שנאמר (תהלים, מ"ה י"ד): "כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה". ואמרתי: "אם נא מצאנו", מכיוון שהתועלת . . .

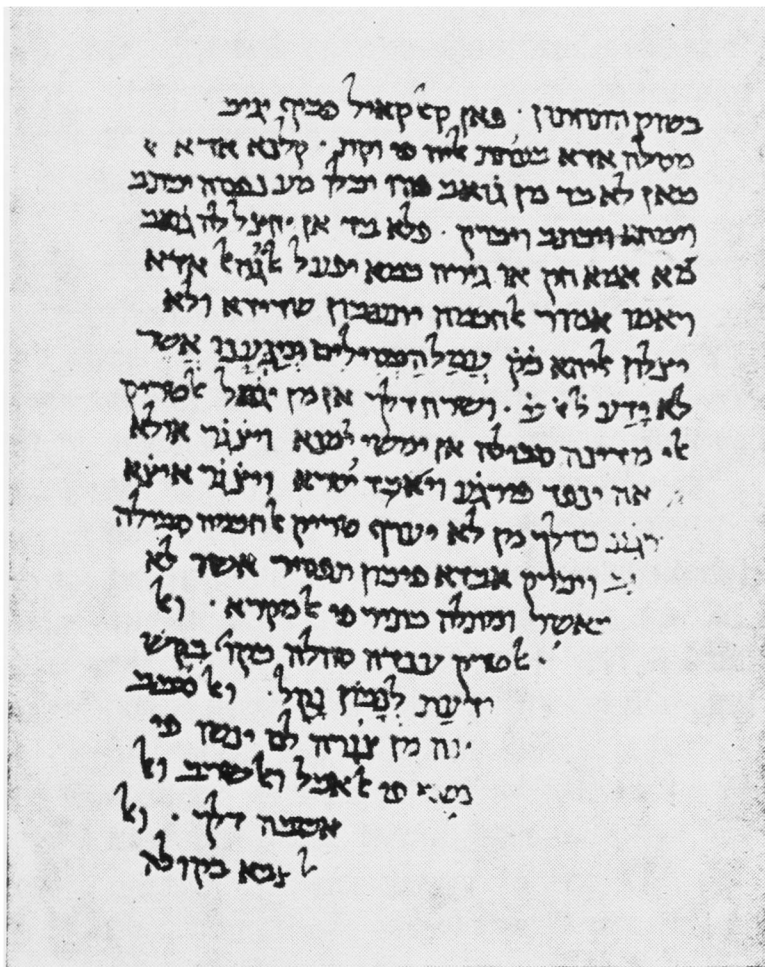
המקור הערבי

כה"י כתוב בבהירות בכתב־ספרים (דהיינו דוקטוס שמעיקרו קורסיבי, אלא שכתוב בצורה קאליגראפית — מה שנקרא כרגיל „כתב רבני“) נאה מאד, והוא שייך, חושבני, למאה ה"א. הסופר השתמש בנקודות דיאקריטיות בלי עיקביות ואני שמרתי עליהן כל מקום שנמצאות בכה"י — אלא שמטעמים מעשיים החלפתי את הנקודות ממעל לאותיות בגוף כה"י במירכאות אחרי האותיות. במקומות בודדים הוסיף הסופר ניקוד חלקי בסימנים הערביים; השמטתיו מטעמים מעשיים — ואין בזה הפסד רב. כמו כן ניקד הסופר ניקוד מלא את כל הפסוקים המובאים.

- דף א' א"ע [. . . י] ג'ב אן תעלם אן הדא אלרג'ל אנמא יצול
 ע[לי] אלנאס בי נסך מן כתב אלותאיק תעלמהא
 בכתרה אלעאדה מתל כתאב אלדין ואלבראה
 ואלשרכה ואלוציה ומא סבילה אן יטרק אל
 5 זמאן פי כל וקת פיא לית שערי וראק פי אל
 מסלמין יחפט' י' נסך כתב ותאיק אית חאל תכון
 לה ענדהם הל יכון בדלך עדלא או פקיהא או
 מפתיא או חאכמא תעאלי אללה מא אצעב מרץ'
 הדה אלאמה אד יכון למתל הדא דכר פי מא
 10 בינהא לא במקרא ולא במשנה ולא בתלמוד
 ולא בנט'ר ולא באדב אלא באלכתריה. פאן קאל
 קאיל פכיה יצ'ע צדור כתב פי וקת ויכרז מ[א]
 יש[.] ה פי וקתה. אג'בנא וקלא אן הדא א[נמא]
 צאר לה בעד דכולנא אלי האהנא פיסת[מע מנא]
 15 כלאמא ויקולה פי מוצ'ע אכר או [. כמא]
 קיל פי אנביא אלכדב הנני אל ה[נביאים נאם ה']
 מגנבי דברי איש מאת רעהו [.]
 אנמא כאן חנניה בן ע[זור] אל [.]
 שומע דברים מפי [ירמיה שהיה ירמיה]
 20 מתנבא בש[וק העליון ויורד ומתנבא]
 בשוק התחתון. פאן קאל קאיל פכיה יגיב [ען]
 מסלה אדא בעתת אליה פי וקת. קלנא אדא
 כאן לא בד מן ג'ואב פהו יכלו מע נפסה יכתב
 וימחא ויכתב ויכרק. פלא בד אן יחצל לה ג'ואב
 25 מא אמא חק או גירה כמא יפעל אלג'האל אדא
 ראמו אמור אלחכמה יתעבון שדידא ולא

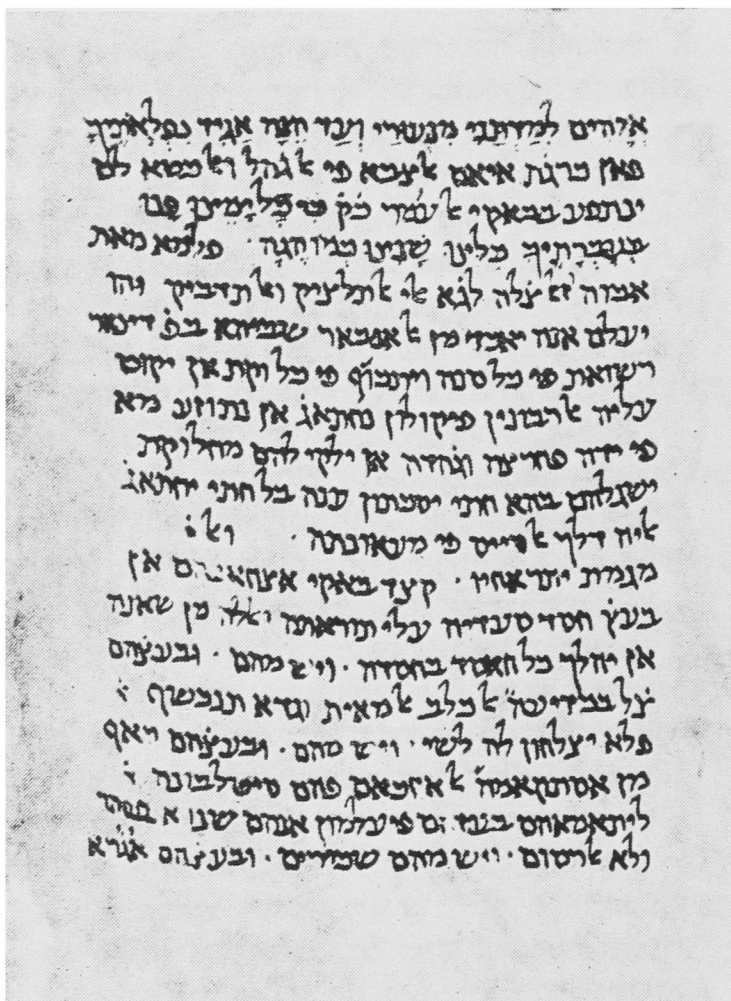
יצלון אליה כ'ק' עמל הכסילים תיגענו אשר
לא ידע ל' א' ע'. ושרח דלך אן מן יג'הל אלטריק
אלי מדינה סבילה אן ימשי ימנא ויצ'ג'ר אולא
[.] אה ינפד פירג'ע ויאכד יסרא ויצ'ג'ר איצ'א
[פ] ירגע כדלך מן לא יערף טריק אלחכמה סבילה
[אן יכ] תב ויכרק אבדא פיכון תפסיר אשר לא
[ידע] כאשר ומתלה כתיר פי אלמקרא. ואל

30

1. דף א' ע"ב

- [פאהם] אלטרק ענדה סהלה כקו' בקש
 [לץ חכמה ואין] ודעת לנבון נקל. ואלסבב 35
 [א] נה מן צגרה לם ינשו פי
 [פאנמא] נשא פי אלאכל ואלשרב
 [ומא] אשבה דלך ואל
 [א] אלצבא כקולה
 אהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאתיך 40 ב' ע"א

- פאן כרג'ת איאם אלצבא פי אלג'הל ואלכטא לם
 ינתפע בבאקי אלעמר כ'ק' כי כל ימי פנו
 בעברתיך כלינו שנינו כמו הגה. פלמא מאת
 אבוה וזאל צ'לה לג'א אלי אלתיציק ואלתדביק והו
 יעלם אנה יאכד מן אלאנבאר שביהא בפ' דינאר 45
 רשואת פי כל סנה ויתכוף פי כל וקת אן יקום
 עליה אלרבונין פיקולון נחתאג' אן נתווע מא
 פי ידה פחרצה וג'הדה אן ילקי להם מחלוקת
 ישגלהם בהא חתי יסכתון ענה בל חתי יחתאג'
 אליה דלך אלרייס פי מעאונתה. 50
 מגמת יתר אחיו. קצד באקי אצחאבהם אן
 בעץ' חסד סעדיה עלי תוראתה ואללה מן שאנה
 אן יהלך כל חאסד בחסדה. ויש מהם. ובעצ'הם
 צ'ל בכדיעה אלכלב אלמאית וגדא תנכשף
 פלא יצלחון לה לשי. ויש מהם. ובעצ'הם כאף 55
 מן אסתקאמה אלאחכאם פהם סיטלבונה
 ליתאמאהם בעדהם פיעלמון אנהם שנ[.]. . . . (?)
 ולא אלרסום. ויש מהם שכירים. ובעצהם אג'רא
 כצאנע פי צנאעתה ובעצ'הם זג'רו פלם יכן פיהם
 פצ'ל אן יתאדבו. בושו חביריו. לקד כאב 60
 אצחאב ידוד (כה"י: ידור) וכאנהם קד קאלת להם אלמראכב
 מראכב אלבחר ואנהאר בלך ולא פצ'ה פי אל
 מעדן ולא פי לואח תראב דהב ולא רוס מעבאה
 ותג'ארה ליס תם ממא לא יותק בהם:
 אבדתי פי אשתקאק אללפט' קלת יתר 65
 אחיו מקאם יתר אחיהם והדה מן אלפראד פי
 מוצ'ע אלג'מע מתל בפיו יברכו ובקרבים יקללו ס'.
 בפיהם יברכו. ואשבאה דלך. וקלת מסחר
 ואין שם שביהא במא קאל חוריה ואין שם.
 והדה תקאסים אלדין כאלפו עליי בעצהם 70
 עלי סביל אלחסד ולו עלמו אן אלאצלת פי תרכה
 לאנה ינגץ אלעיש ולו מלך אלחאסד אלדניא
 כלהא וקד עלמת מא קאל הנאך המן וכל זה
 איננו שוה לי וג' ובעצ'הם עלי סביל אל
 אסתג'רא (קרי: אסתגראר) אסתג'רהם (קרי: אסתגרהם) 75
 / כלף ותמשא אליהם

ג' ע"א	וכפא אנה יראהם בעין אלמכדועין אלמסכר בהם וקד עלמת אן איזבל אסתאג'רת ע' שאה[ד]י זור והי תסמיהם בני בליעל. ובעצ'הם פזעו מן אלחק ולו עלמו אן מחאמאתהם פי מאל ליתים גירהם פי ידהם ואן כאנת לדידה פמא אמרהא מתלהא (קרי: מאלהא) אד חובי גירהם פי מאל / ליתימהם	80
85	פי ידיה וכקו' יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ובעצ'הם קום אכתראהם באלדראהם פהם יעמלון כאלצאנע פי מכסבה פהם ועלי אנהם אתבאע מסכוטא עליהם מטלובין כמא יקול ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה וג' וסכרים עליהם יועצים להפר וג' ובעצ'הם כנת צחת עליהם פי מעארצ'ה עארצ'ו פי חכם פלם יכן פיהם פצ'ל אן יתאדבו פאנחרפו וכ'ק' אל תכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויא': ועלי אן דלך פי אמור דניאיה. ואמא אמור אלדין פהוכח לץ ועלי אנה ישנאך. וקד בקי קסם אכר לם אדכרה והם אלמכאלפין לנא.	85
90	וקלת בשו חביריו. לאן הדה אלמצ'ארבאת ואל מסאיפאת אנמא הי עלי אלתג'איר ואלג'אזאת	90
95	פאדא קבלו ישר' אלאבעדין וקטעוהא כפת אלשרור אד כלהא לעלתהא וכאן הדא אלקול	95
ע"ב	שביהא בקול אלכתאב בושי צידון כי אמר ים וג' ולדלך הם מתג'אהדון אן ילקון פי בגדאד אל	100
100	שרור וינסבונהא אלי אלרייס חתי אדא קיל להם אלכצאים בבגדאד יקולון בסבב האולי אלרוסא	100
105	אלדי כל ואחד יריד אלתגלב עלי אלאכר וינסוהם אלנאס. ועלי אלחקיקה אקול אן כאן האולי אל	105
105	קום עאנדוני ליבקא עליהם ג'אההם פמא הם אלא התכוה וכ'סרוה ואתלפוה ולא תתק בהם	105
110	אלאמה עלי ה' דראהם פמא פוק אללהם אלא אן יתובו תובה תאמה ותט'הר ללאמה נדאמתהם	110
110	ואקלאעהם ואנמא אתבת הדא פי אכר אלכתאב לעלמי באנהם לא בד אן יקרונה פאכון קד	110
110	קדמת הדה אלמשורה עליהם כמא יג'ב עליי	110

- אן אנצחהם פאן קבלו אנצלח אלאמר ואלא כאן
זאידא פי עקובתהם ואן אלאדבא יקולון לא
תשיר עלי עדוך ועלי צדיקך אלא באלאצלח
פצדיקך יטמאן אליך פיקבל מנך פתרי פיה
מא תחב ועדוך פיסתגשך פלא יקבל פתרי 115
פיה מא תחב איצ'א. וכתמת דלך בקול
[והמ]ון עם אלהינו. וג'מהור אמה רבנא יצלון וישפענו
ד' ע"א בין ידיה פי חיוה סעדיה ופי חיוה אלרוסא אלדין
מעה אלגאדין מעה פי עון אלתוריה ורסומהא.
וכדלך בניהם פי אלאסואק וכאלג'אריה עלי מגזלהא 120
ואלמשכלאת פי היאכל כדורהן. ואומרים אנא.
יקולון אללהם יא עוננא אן כנא וג'דנא חט'א
ענדך פכל רסם אמרתנא בה עלמנא איאה מן
פיה. וכל סביל כיר תתבתה לנא פתתבתה עלי
ידיה ובשארתיך אלהניה פי איאמה בשרנא בהא 125
פאנא נשתהי עלמה וקד חסנת בה נחלתנא אן
ארדת בנא כירא אן תחצא מתל הדא אליום.
וגם כל ישראל. ואיצ'א ג'מיע אלאסראל מן מצר אלי
כוזסתאן חית וטי קדמה בקלב ואחד למחבתה
ואלבאקין לכברה יבתהלון אליה ליסמעון חכמתה 130
ויוקעון חנינא לטול חיותה. ויבטח האיש. פותק
אלרג'ל באסם אללה אלמג'יב באן הדא אלדעא לא
ירג'ע כאיבא ואן אללה סיגיתה מגותה תוראתה
ועלי דאך יחמדונה ועלי בראהינה אלפאצ'לה
ימג'דונה סרמדא. קולי והמון עם. ותפסירה 135
אלג'מהור ומענאה אלקום אלמעתימד עליה כקו'
וכל ההמון הזה אשר הכינונו. והדא הו בעינ[ה]
אלמוג'וד אן האולי אלמתגלבין יטלבון אן תכון
להם אלחאל ואלריאסה פי מא בין אלאמה ליס להם
חג'ה לאנך קד עלמת מא קיל פי איאם עזרא 140
ויד השרים והסגנים היתה במעל וג' ואנמא
אלעמל עלי אוסאט אלאמה אלדין לא יטלבון
אלתגלב ולא אלתראוס. [פ]זדת בעד קולי ולחיי
הראשים אד קלת המסכים על ידו לעזרת
דת. לאנהם אנמא אחבוהם להדה אלעלה. 145
וכדלך וג'דת אלתכציץ פי מואצ'ע כתירה מן אלכתב

- חין קאל אך טוב לישראל אלהים אסתתנא פיה
לברי לבב. וחין קאל תהי נא אזנך קשבת אל
תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך. זאד פיה
150 החפצים ליראה את שמך ומא שאכל דלך
ולאאמה. ואמא ובניהם בחוצות. פאן דלך
משאהד. וקד יכון פי אלאמה רג'ל יחבה ג'מיעהא
אלא אליסיר כק' וכל ישראל ויהודה אהב את דויד
וקאל אלולי אלעדל אן אלכל יחבה חתי אלמכדראת
155 כק' כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב ל'
וקלת ואמרים אם נא מצאנו. לאן מנאפע אל

